Filmklub Szegeden

Csoportmunka a fogvatartottak körében

A SZOTE általános szociális munkás szakán, annak 4. évfolyamán a terepgyakorlat időtartama kétszer egy hónap. Mi, e dolgozat szerzői ezt az időt a Szegedi Fegyház és Börtönben töltöttük. Az ott dolgozók segítségével saját ötletünket valósíthattuk meg: filmklubot szerveztünk. Dolgozatunk e klubcsoport működéséről ad számot. Célunk a klub indításával az volt, hogy meggyőződjünk saját képességeinkről, illetve tapasztalatot szerezzünk a csoportvezetésben.

A tagok toborzása a nevelők irányításával történt. A csoport összetétele a végrehajtási fokozat tekintetében homogén: valamennyien börtönfokozatú büntetést töltők; minden más tekintetben viszont heterogén. Munkánk kiindulási pontja egy, a gyakorlatban már kipróbált biblioterápiás program volt, mely Mocsai Zoltán munkája.

Tevékenységünket az alábbi szempontok szerint elemeztük: a klub keretei, a csoportmunkára ható értékek, a csoportműködés dinamikája, az összejöveteleken elhangzottak tartalmi elemzése, a szervezés nehézségei.

A klub keretei. A tagok száma 10. Általában 8-an voltak jelen alkalmanként. A megjelenés nem volt kötelező, de a program indulásakor mindenkinek felhívtuk a figyelmét arra, hogy célunk a folyamatos, közös munka. A vetítésekre heti egy alkalommal került sor, a foglalkozások időtartama 3-3,5 óra volt. A filmek megtekintése után bárki szabadon elmondhatta benyomásait, véleményét, mi, csoportvezetők a facilitator szerepét töltöttük be.

A csoportmunka értékrendszerei. Négy értékrendszer (társadalmi környezet, fenntartó intézmény, szakma, csoporttagok) speciális viszonyrendszere hatott munkánkra.

A társadalmi környezet értékei. A mai magyar társadalom megosztott a bűncselekmény elkövetőivel szemben és a büntetés-végrehajtás funkciójának megítélésében. Mind az intézmények, mind a társadalom felől elindult egy nyitási folyamat, de egyidejűleg egyes társadalmi csoportok a szigorításra, dehumanizálásra törekszenek. Ezt a kettősséget a fogvatartottak is érzékelik.

A fenntartó intézmény értékei. Az intézmény parancsnoka az európai normákat képviseli, ezeket próbálja meghonosítani. Arra törekszik, hogy a fogvatartottaknak büntetésük alatt minél kisebb mértékben csorbuljon emberi méltósága, és módjuk legyen a fejlődésre. Ezt a célt szolgálják az egymás mellett élő heterogén programok. Mindezek azonban alárendelődnek a törvényben is megfogalmazott, a társadalmi

környezetben is meglévő legfontosabb követelménynek: az őrzés biztonságának.

Szakmai értékek. Az ábrán felsorolt értékek csoportfoglalkozásainkon teljesültek. Erről mi, csoportvezetők gondoskodtunk, és a fenntartó intézmény ezt tiszteletben tartotta, bár nem mindenki értette törekvéseinket, illetve nem mindig értett egyet velük.

kinyilvánították fejlődés iránti igényüket, ami a csoporton kívül rejtve maradt. A négy értékrendszer befolyásolta egymást. Mi, csoportvezetők a szakmai értékekre és a csoporttagok értékeire helyeztük a hangsúlyt, de tiszteletben tartottuk az intézmény értékeit, és tisztában voltunk a társadalmi értékek hatásával is. A programban vetített filmekkel igyekeztünk minél több

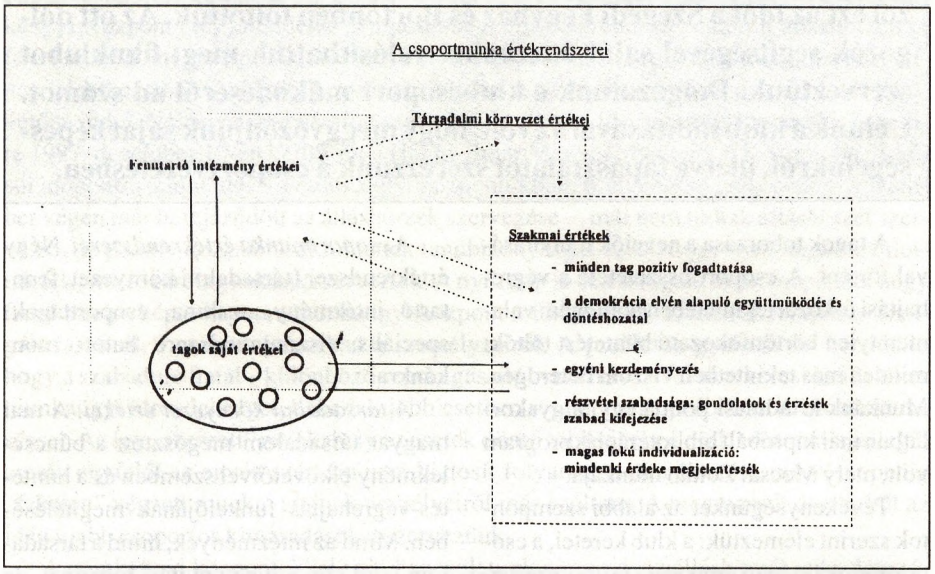

A csoporttagok értékei. A börtönlétből, a megfosztottságból adódóan a szabadság jelentősen felértékelődik a fogvatartottak szemében. A mozgás, a vélemény és az érzelem szabad kinyilvánítása rendkívüli érték számukra. Megélhették egyenrangúságukat, elfogadásra találtak. A létező börtönbarátságok szituatívak, ezért fontos volt számukra a csoportban a bizalom megélése. A szexuális megfosztottságból következően értékként jelent meg férfiasságuk hangsúlyozhatósága.

A foglalkozások során a fogvatartottak témát felvetni úgy, hogy azok illeszkedjenek a tagok érdeklődéséhez, motivációjához. Ezek a következőek voltak: a jelenlegi helyzetük, a börtönélet nehézségei, a külvilág véleménye róluk, a család, a visszailleszkedés.

Egyetlen téma bizonyult tabunak: a *homoszexualitás.* A téma iránti ellenállást magyarázhatta az, hogy féltek egy újabb stigmától, másrészt a börtönben kikerülhetetlen közelségbe kerülnek a homoszexualitás megnyilvánulásaival, miközben nemi identitásuk bizonyítására nincs módjuk.

Külön feszültségforrás lehetett, hogy női csoportvezetőknek kellett bizonyítaniuk férfiszerepüket.

A csoportműködés dinamikája. A csoport összehangolódása, az ismerkedési szakasz lezárása után szociometriai felmérést végeztünk a csoporton belül. Vizsgáltuk a társas alakzatokat: *a hierarchiát, a funkció jellegű tagozódást, a kötődéseket társas szinten* (2. ábra).

Ebből kitűnik, hogy a csoportban volt egy öt főből álló központi mag, amelynek tagjai között kölcsönös választásokon alapuló társas viszony állt fenn. Ez részben régebbi ismeretségeken nyugszik, részben pedig börtönbarátságnak tekinthető, vagyis a helyzethez kötődő érdekek tartják össze. A központi mag két tagján keresztül még ketten csatlakoztak az előbbi zárt kapcsolati rendszerhez. E kapcsolatok összetartó ereje szá-munkra rejtve maradt. A peremre egyetlen fogvatartott került. Neki nem voltak kapcsolatai egyetlen csoporttaggal sem. Ennek fő okát abban láttuk, hogy a többiek a parancsnok bizalmi emberének tartották, emellett naivságával és vallásos nézeteivel a többiek nem tudtak azonosulni. A csoportban kialakult kommunikációs séma kerékalakzatot vett fel. Előnye, hogy mindenki kommunikált mindenkivel.

A fogvatartottak filmklubcsoportjának társas kapcsolati hálója

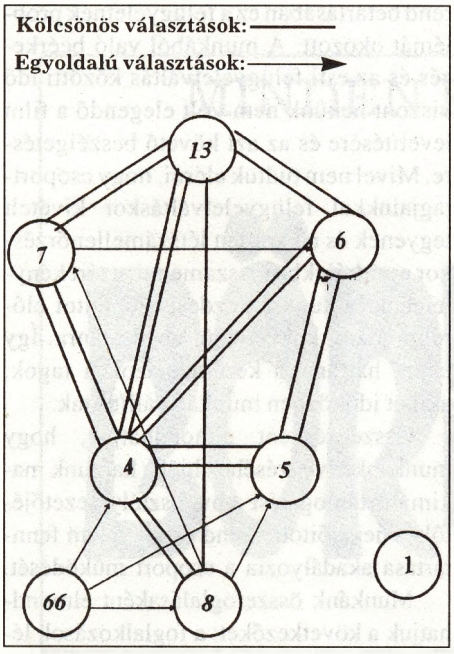

A csoportfejlődés során kialakult az értékrend, hogy mi a helyes, a követendő, a megengedhető a foglalkozások ideje alatt. Általános kívánalom, hogy a csoportvezetőket tiszteletben tartsák, a társalgási etikett általános szabályai szerint kommunikáljanak, nézeteltéréseiket kulturált formában nyilvánítsák ki. A csoportkultúrát nagyban befolyásolták a hozott értékek, melyek a múltból és a börtönbeli élményeikből származtak. Innen származott sajátos nyelvezetük, amely szá-munkra nem mindig volt érthető, de az igen, hogy funkciója az összetartozás erősítése volt.

A csoportokban hagyományosan kialakuló szerepek kezdetben még nem tisztázódtak, de körvonalazódásuk már észrevehető volt. A domináns személyek már megfigyelhetőek voltak, véleményformáló hatásuk egyértelművé vált. Ez a dominancia hierarchikus viszonyt is mutatott, amely még előző kapcsolataik hatásának tudható be. A dominancia kialakulásában része volt az elkövetett bűncselekményeknek és a korábbi börtönkarriernek is. Célunk a csoportcentrikus kommunikáció megvalósítása volt. Ennek érdekében arra törekedtünk, hogy inkább a csoporttagok beszéljenek, legyen módjuk újra átgondolni, átértékelni múltjukat, jövőjüket, háttérbe szorított ér-

zelmeket hívhatnak elő. A mi feladatunk a kommunikáció mederben tartása, a negatív normák kialakulásának, illetve továbbélésének megakadályozása, új tartalmak megjelenítése, a kategorikus értékítéletek árnyalása. Fontos szerepünk volt – mint csoportvezetőknek – abban, miként ítéltek meg bennünket a csoporttagok. Számukra modellek voltunk, mércék, a társadalom megszemélyesítői. Ambivalenciát okozott azonban, hogy részben már az intézményt is képviseltük. Ez az ellentmondás abból adódott, hogy bár civilként vezettük a csoportot, a kereteket az intézmény adta, munkánkat a vezetőség ellenőrzése alatt tartotta. A csoport működését a belső szabályok szerint – rend, fegyelem, időkeret, megszólítás stb. – kellett megszervezni. Ennek hatása rányomta bélyegét a közvetlen, oldott légkörre is. A foglalkozások keretében megpróbáltuk csökkenteni a feszültséget, ami többnyire sikerült is.

A filmek kiválasztásánál az volt a cél, hogy élvezhető, feldolgozható, de egyúttal emberi, társadalmi értékeket is tartalmazó alkotások kerüljenek a fogvatartottak elé.

Mivel a tagok toborzásánál nem volt szempont az intelligenciaszint, ezért mai modern filmeket vetítettünk ismert szereplőkkel. Például Az utolsó tánc, A gyanú árnyéka, Schindler listája, Esőember.

A filmek közvetítette témák megbeszélése során az alábbi problémák, negatív élmények jöttek elő: szeretethiány, a biztonságot jelentő anya–gyerek kapcsolat sérülései: rideg, autokratikus családi légkör, brutális, megalázó nevelési eszközök, testvérféltékenység.

Ezek természetes következményeként fogható fel, hogy a csoport tagjai gyermekkorukban, családjukban érzelmileg izolálódtak, elfogadás iránti szükségletükkel gyermektársaik, a kortárscsoport felé fordultak. Valószínűsítjük, hogy az együttérzés, felelősség-érzés és általában a morális fékek gyengék, sőt egyáltalán nem fejlődnek ki megfelelő modell hiányában.

A tagok toborzásánál a fluktuáció elkerülése érdekében nemdolgozó börtönkörletes elítéltekből állítottuk össze a csoportot. Arra számítottunk, hogy így hétköznap délelőttönként több óra is rendelkezésünkre áll. Később azonban problémáink adódtak abból, hogy időközben egyes embereket munkába állítottak, másokat orvosi vizsgálatra, parancsnoki meghallgatásra, fegyelmi tárgyalásra, esetleg ügyvédi beszélőre vittek. Ezek a kötelezettségek pedig természetesen fontosabbak voltak, mint a filmklub. Ennek következtében a csoport létszáma erősen csökkent. A folyamatosság fenntartása érdekében időpontot módosítottunk és programunkat áttettük délutánra. A házirend betartásában ez a felügyeletnek problémát okozott. A munkából való beérkezés és az esti felügyeletváltás közötti idő viszont nekünk nem volt elegendő a film levetítésére és az azt követő beszélgetésre. Mivel nem tudtuk elérni, hogy csoporttagjainkkal felügyeletváltáskor kivételt tegyenek és ne kelljen létszámellenőrzéskor a zárkájukba visszamenni, ezért kénytelenek voltunk a kezdési időpontot előrébb hozni, közvetlenül ebéd utánra. Így ismét hátrányba kerültek azok a tagok, akiket időközben munkába állítottak.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy munkánk elvégzéséhez hiába kaptunk maximális támogatást a bv. osztály vezetőjétől és nevelőitől, a rend és fegyelem fenntartása akadályozta a csoport működését.

Munkánk összefoglalásaként elmondhatjuk a következőket: a foglalkozások lé-

nyege, hogy a filmek befogadásával és feldolgozásával változik, formálódhat az ember képzelete, gondolkodása, érzelmi világa, normarendszere. Segítséget nyújthat az egyéni életvitelbeli kudarcok és konfliktusok megoldásához, felvillantva a társas együttlét értékeit, az emberi kapcsolatok gazdagító hatását. Lehetőséget adhat az egyén belső világának megismerésére, elvontabb morális kérdések boncolgatására. Előnye, hogy a résztvevők könnyebben és őszintébben vallanak magukról közvetett úton, a filmben szereplők sorsával, személyével történő azonosulás révén.

A filmen keresztül a csoporttagok jelentős intellektuális és esztétikai élményeket kapnak. Változások jöhetnek létre pszichikus működésükben (élménytartalmaikban, beállítódásukban, viselkedésmódjukban), amelyek a szerzett élmények révén jönnek felszínre. Javulhat a kommunikáció hatékonysága, fel lehet mutatni olyan alternatívákat emberi problémák megoldására, amelyeket egyébként elutasítanának.

A társadalom egyetlen tagja számára sem lényegtelen az, hogy azok az emberek, akik elhagyják börtöneinket, milyen állapotban vannak, s mennyire képesek élni lehetőségeikkel vagy mennyire képesek lehetőséget teremteni önmaguknak. Nekünk, szociális munkásoknak feladatunk esélyt adni ezeknek az embereknek arra, hogy közénk tartozhassanak.

Németh Éva–Licsák Ildikó

MINDEN PÉNTEKEN
BÖRTÖN ÚJSÁG